

Nr 333

Av herr Ekdahl m. fl., om beredande av ersättning åt av brott träffade personer, vilka icke genom i laga ordning utdömt skadestånd eller ersättning i annan form kunna hållas skadelösa för dem tillfogade förluster.

Vid 1947 års riksdag väcktes en motion — II: 279 — av följande lydelse:

De rättigheter, som en av brottsliga åtgärder träffad medborgare är tillförsäkrad i det moderna samhället, förete ofta ett föga reellt värde. Den, som tillfogats skada till person eller egendom genom en brottslig handling, äger visserligen vidsträckta möjligheter att sätta rättsmaskineriet i gång. Han kan vid domstol yrka ersättning av brottslingen för den skada eller förlust, som han lidit. Men om den som begått brottet saknar möjligheter att betala utdömt belopp eller gör sig oåtkomlig, när detsamma skall utkrävas, så blir detta domstolsbeslut ingenting annat än en tom gest. — Det föreligger ofta för den av skadan drabbade bitter motsats mellan lagstiftningens och de rättsvärdande organens positiva intresse för hans fall och samhälls möjligheter att upprätthålla ett effektivt rättsskydd.

I vissa fall — t. ex. då det är fråga om skada, som vållats av en ansvarslös eller med otur behäftad bilförare och dylikt, fungerar visserligen rättsskyddet perfekt — om vederbörlig försäkringsplikt iakttagits, vilket dess bättre som regel torde vara fallet. Men hur ofta inträffar det inte, att t. ex. fattigt folk, i synnerhet på landsbygden, råkar illa ut genom övergrepp av kringstrykande individer, som tyvärr inte torde vara utrustade med någon form av ansvarighetsförsäkring. Det kan visst sägas, att den som blivit föremål för t. ex. inbrott har sig själv att skylla, om vederbörande inte skyddat sig medelst en stödförsäkring. Men stödförsäkringen ingår icke i det allmänna medvetandet på vår landsbygd ens hos de bättre lottade. Att den skall te sig som en orimlig utgift för landsbygdens fattigare befolkning är därför så mycket naturligare. — Man litar kanske i många fall på rättsskyddet, på samhällets förmåga att fånga in en brottsling och sätta makt bakom ordet, när han blir fast — och så står man där — i praktiken rättslös, när olyckan drabbar.

En erfaren domare i en landsbygdssaga har i en tidningsartikel såsom intryck från sin ämbetsutövning framhållit, att det i de flesta fall är fattigt folk eller åtminstone människor med en knapp försörjning, som ute på landsbygden bli offer för tjuvar och våldsvärkare. I vissa fall hyser man nog så stark skepsis, att man ingenting gör för att yrka skadestånd eller eljest hävda sin rätt. I de flesta fall låter man väl dock i förhoppning om att få skadan ersatt åklagaren framställa ersättningsyrkande. Hur fåvitska dessa förhoppningar ofta äro, kunna förvisso våra landsfiskaler frambära många och gripande vittnesbörd om.

Det kanske kan synas onödigt att anföra exempel till belysande av det ovan sagda, men jag skall ändock tillåta mig nämna några fall.

Två kringdrivande »affärsmän» kommo in i en stuga, bebodd av en 83-årig

änka. Medan den gamla var ute ett ögonblick, lade de sig till med ett skrin, innehållande hennes samlade besparingar, omkring 700 kronor. — När de efter en tid blevo fast, hade de givetvis förbrukat pengarna. Att den utdömda ersättningen aldrig någonsin kommer änkan till del, kan man betrakta som tämligen säkert. — Två ynglingar, som drevo omkring under förevändning av gårdfarihandel, bestulo en 70-årig ensamboende man på alla hans kontanter, flera hundra kronor. Vid häradsrätten gjordes en utförlig utredning om till vilket belopp kontanterna kunde anses ha uppgått, och ersättning dömdes ut — men den gamle går förvisso i graven utan ha fått ut ett enda öre. — En tillfällighetsarbetare i ett skogshuggarlager bestal sina arbetskamrater på deras hopsparede förtjänster, förvarade så där primitivt, som det gärna måste bli fallet i en dylik förläggning. Även i detta fall en dom om ersättning, i praktiken utan något reellt värde.

Det lär inte i sådana fall som de här åberopade nytta något till att räkna med den — förvisso synnerligen imaginära — möjligheten att brottslingen eller brottslingarna en gång kanske komma in i förhållanden, där ersättning stode att pressa fram. Vanligt enkelt folk saknar varje möjlighet att sätta i gång den apparat, som inför en sådan situation skulle kunna göras verksam.

Jag är fullt medveten om att frågan om ett utsträckt samhällsskydd i antydda fall måste te sig mycket svårlöst. Jag tillåter mig dock att peka på vissa måhända tänkbara möjligheter.

De i anledning av begångna brott till statskassan inflytande bötesmedlen representera betydande belopp: budgetåret 1944—45 uppgingo de till nära 5 miljoner kronor.¹ Vore det icke tänkbart, att låta en del av dessa statsinkomster få en ganska moralisk användning genom att årligen avsätta någon del av inflytande bötesmedel till ett slags allmän skadeståndsfond. Möjligheterna att från denna erhålla ersättningar eller understöd borde i så fall ges så enkla och föga byråkratiska former som möjligt. — En av skada genom brottslig gärning drabbad, som synbarligen saknade möjlighet att utfå utdömt skadestånd, och som ej heller hade utsikter att erhålla ersättning i annan form, kunde t. ex. vända sig till den allmänne åklagare, som utfört åtalet, för att få proceduren i gång. Åklagaren kunde förebringa behöflig utredning angående vederbörandes behov av ersättning från skadeståndsfonden och andra förhållanden av intresse för frågans bedömning. Eventuellt kunde domaren i orten avge yttrande, innan ärendet överlämnades till den myndighet, som hade hand om skadeståndsfonden. — Om den skadeståndsberättigade tillerkändes ersättning ur skadeståndsfonden, överginge givetvis därmed hans fordran hos brottslingen till statsverket, som säkerligen med vida större utsikter till resultat kunde vaka över att den skyldige icke sluppe undan, därest han komme i omständigheter, som gjorde honom betalningskapabel.

Med stöd av det ovan anförda tillåter jag mig hemställa,

att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning och förslag rörande möjligheten att, där vederbörandes ekonomiska förhållanden det motivera, genom samhälleliga åtgärder bringa ersättning för eller lindra ekonomisk skada, som drabbat av brott träffade personer, vilka icke genom i laga ordning utdömt skadestånd eller genom ersättning i annan form kunna hållas skadeslösa för dem tillfogade förluster.

¹ I riksstatsförslaget 1956—57 upptagas bötesmedlen till 17 milj. kronor.

Riksdagens skrivelse nr 475/1947 innehöll följande yttrande om ovanstående motion:

Förslaget i motionen II: 279 att ersättning skall kunna utgå av statsmedel för skada, som tillfogats genom brottslig gärning, finner riksdagen vara värt beaktande. Onekligen skulle införandet av en sådan ordning innebära ett värdefullt komplement till det rättsskydd, som samhället genom sina organ giver den enskilde medborgaren.

Emellertid bilda dessa skador ur ersättningssynpunkt en mycket heterogen grupp. Detta gäller såväl skadornas art och det sätt, varpå de uppkommit, som även frågan om det sätt, varpå de utan statens ingripande i allmänhet må bliva reglerade. En utredning i ämnet skulle ställas inför åtskilliga svårlösta frågor och måste befaras bli synnerligen omfattande och tidskrävande. Detta torde gälla även med den av motionären angivna begränsningen av utredningsuppdraget att avse fall, där vederbörandes ekonomiska förhållanden skulle särskilt motivera ersättning av allmänna medel. Riksdagen anser sig med anledning härav icke beredd att nu påyrka utredning i ärendet. Emellertid förtjänar utredningsfrågan enligt riksdagens mening ytterligare överväganden. Uppmärksamhet synes härvid böra ägnas spörsmålet, om uppdraget för en eventuell utredning lämpligen kan begränsas till att avse vissa grupper av de mera angelägna fallen. De erfarenheter, som vinnas vid den utredning, varom riksdagen här nedan anhöller, kunna måhända giva underlag för ett fortsatt övervägande av den berörda frågan.

Det i slutet av ovanstående citat åsyftade utredningskravet, som bifölls av riksdagen och som föranledde en proposition till påföljande vårriksdag — prop. 1948: 87 — hade som bakgrund motionerna vid 1947 års riksdag nr II: 84, 139, 221 och 276 och avsåg ersättning för skador vållade av klientel från sinnessjukhus m. fl. anstalter för vilket ändamål anslag fr. o. m. budgetåret 1948/49 upptagits i riksstaten.

1947 års riksdag intog alltså en mycket positiv inställning till tankegången i motion II: 279, vilken motion f. ö. till hela sin utformning anslöt sig till en tidningsartikel, författad av häradshövdingen i Nedansiljans domsaga, Ernst Leche. — Riksdagsskrivelsen betonar som synes bl. a. uttryckligen att *utredningsfrågan förtjänar ytterligare överväganden*.

Genom den utveckling i form av en starkt ökad kriminalitet — som även och icke minst tagit sig uttryck i ett stigande antal bedrägerier och stölder med fattiga och åldringar som objekt, varvid bl. a. återfallsförbrytarna spelar en beklämmande roll — har det ovan apostroferade uttalandet fått en än starkare aktualitet än det ägde då det för nio år sedan infogades i den åberopade riksdagsskrivelsen. — De fattiga målsägarnas situation har sedan dess utan tvivel försämrats. Några fall från de allra senaste åren (1951—1955) ge exempel på hur återfallsförbrytare härjat hos bl. a. ensamboende och folkpensionärer på landsbygden.

En fattig träsnidare blev — under förespeglning att en »försäljare», som dök upp med bil utanför stugan skulle kunna placera träsnidarens alster — strax före julen frånlurad hela sitt lager, resultatet av flera månaders arbete. Den beräknade förtjänsten var vad träsnidaren och hans familj

skulle haft att leva av under den förestående helgen och en avsevärd tid därefter. Häradsrätten oskadliggjorde visserligen »försäljaren» för ett och ett halvt år framåt. Men träsnidaren kunde icke få ut ett enda öre i ersättning. — Samma öde drabbade en annan träsnidare i små ekonomiska omständigheter — hans förlust blev över 600 kronor. — En nyetablerad köpman med ansträngd ekonomi blev av samme försäljare lurad på 2 700 kronor. — En änka i små ekonomiska omständigheter bedrogs på 260 kronor genom ett bedrägligt mattköp, iscensatt av en tredje försäljare. Det fanns ingen möjlighet att av denne få ut det av häradsrätten ådömda skadeståndet. — Två kringresande rödfärsagenter narrade från ett antal småbrukare varierande belopp upp till något över hundra kronor. Utmätningssmannen i orten har förklarat att för dessa målsäganden voro förlusterna synnerligen kännbara. Samma upplysning har han lämnat beträffande en rad namngivna offer för en bedräglig agent, som hade ett hundratal målsägande på sitt samvete. En »försäljare» dömdes till förvaring i tre år för bedrägerier mot ett hundratal målsägare, bl. a. tre åldringar som förlorade vardera 115 kronor. — Utdömd ersättning omöjlig att få ut.

Dagspressen sysselsätter sig vid tiden för denna motions avfattande med en liga, ibland kallad mattligan, ibland åldringsligan, med bl. a. en »pastor» och en ung kvinna som agerande — som beräknas ha genom bedrägerier under en landsomfattande turné, varvid särskilt ensamma gamlingar råkat illa ut, tillskansat sig minst 150 000 kronor. Ett dagsfärskt axplock ur tidningarna med exempel ur denna ligas meritförteckning må anföras såsom avslutning på argumenteringen för åtgärder i denna motions syfte: En 93-årig man i Kävlinge frännarrad 2 320 kr., ett åldrigt syskonpar i Vetlanda 8 000, en 82-årig kvinna i Järnskog 27 000, en 76-årig kvinna i Hagfors 8 000, alla med största sannolikhet ur stånd att återfå någonting alls av sina förlorade sparmedel.

Det ges förvisso ingen möjlighet att bibringa dessa grymt bedragna, ofta fattiga och ensamma människor, eller deras namnlösa olyckskamrater, vilkas bittra öden ovan lämnade exposé ger en antydning om, någon känsla av rättfärdighet i ett system som inte ger någon möjlighet för dem att få sina förluster ersatta och sin ekonomi återupprättad, medan samhället åtager sig att med ofta betydande belopp betala offentligt försvar inför domstolarna för de utplundrande förbrytarna.

Vi tillåta oss därför att på nytt framföra det utredningsyrkande, som framfördes i motion II: 279 vid 1947 års riksdag.

Det ankommer givetvis på en eventuell utredning att söka och föreslå åtgärder, som kunna vara lämpade att tillgodose de önskemål som detta utredningsyrkande innefattar. Vi vilja här endast erinra om de antydningar som i nämnda motion framkastades rörande en tänkbar procedur: hänvändelse till ortens allmänne åklagare för framförande av ersättningsyrkande, utredning av denne för belysande av huruvida motiv föreligger för ersättning ur allmänna medel, eventuellt yttrande av domaren i vederbörande domsaga att föreläggas det statliga organ, som har att handlägga ersätt-

ningsärenden av ifrågasatt slag. Till komplettering av det sålunda i motion 1947: II: 279 anförda vilja vi ifrågasätta, om icke den styrelse, som förvaltar kungafonden för hjälp åt beredskapens offer, kunde tjäna såsom förebild för ett eventuellt statligt organ med uppgift att besluta i sådana ärenden som det här är fråga om.

Med stöd av motiveringen i motion II: 279 vid 1947 års riksdag samt den kompletterande motivering, som härövan ytterligare anförts, tillåta vi oss att hemställa,

att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning och förslag rörande möjligheten att, där vederbörandes ekonomiska förhållanden och omständigheterna i övrigt det motivera, genom samhällliga åtgärder bringa ersättning för eller lindra ekonomisk skada, som drabbat av brott träffade personer vilka icke genom i laga ordning utdömt skadestånd eller genom ersättning i annan form kunnat hållas skadeslösa för dem tillfogade förluster.

Stockholm den 24 januari 1956

Thorvald Ekdahl

James I. A. Dickson

Olof Hammar

Bertil v. Friesen

Alarik Hagård

Gunnar Larsson

i Luttra

Ernst V. Staxäng

Gösta Netzen

Uddo R. Jacobson